

Väljaandja:
Akti liik:
Teksti liik:
Jõustumise kp:
Avaldamismärge:

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium
otsus
algtekst
01.11.2011
RT I, 10.11.2011, 4

Riigilõivuseaduse § 57 lõigete 1 ja 22 ning lisa 1 viimase lause (1. jaanuarist kuni 23. märtsini 2011 kehtinud redaktsioonis) põhiseaduslikkuse kontroll

RIIGIKOHUS

PÕHISEADUSLIKKUSE JÄRELEVALVE KOLLEEGIUM

KOHTUOTSUS

Eesti Vabariigi nimel

Kohtuasja number	3-4-1-17-11
Otsuse kuupäev	1. november 2011
Kohtukoosseis	Eesistuja Märt Rask, liikmed Peeter Jerofejev, Ott Järvesaar, Henn Jöks ja Harri Salmann
Kohtuasi	Riigilõivuseaduse § 57 lõigete 1 ja 22 ning lisa 1 viimase lause (1. jaanuarist kuni 23. märtsini 2011 kehtinud redaktsioonis) põhiseaduslikkuse kontroll osas, milles need nägid ette kohustuse tasudatsiviilasjas hinna puhul üle 639 116 euro 48 sendiapellatsioonkaebuselt riigilõivu 3 protsenti tsiviilasja hinnast, kuid mitte rohkem kui 131 955 eurot 82 senti
Menetluse alus	Tallinna Ringkonnakohtu 9. juuni 2011. aasta kohtuotsustsiviilasjas nr 2-08-91997
Asja läbivaatamine	Kirjalik menetlus

RESOLUTSIOON

Tunnistada, et riigilõivuseaduse (RT I 2010, 21, 107; RT I, 17.03.2011, 1) §57 lõiked 1 ja 22 ning lisa 1 viimane lause (1. jaanuarist kuni 23. märtsini 2011 kehtinud redaktsioonis) nende koostoides olid vastuolus põhiseadusega osas, milles need nägid ette kohustuse tasuda tsiviilasjas hinna puhul üle 639 116 euro 48 sendi apellatsioonkaebuselt riigilõivu 3 protsenti tsiviilasjahinnast, kuid mitte rohkem kui 131 955 eurot 82 senti.

ASJAOLUD JA MENETLUSE KÄIK

1. OÜ Avalist esitas 31. detsembril 2008 Harju Maakohtusse Swedbank Liising Aktsiaseltsi vastu hagi ja palus lõpliku nõudenakostjalt hagejale välja mõista kahjuhüvitise 69 462 732 krooni ja viiviseadusjärgses määras alates 24. septembrist 2009 kuni põhinõude täielikurahuldamiseni.

2. Harju Maakohus tegi 28. jaanuaril 2011 otsuse, millega mõistis kostjalt hagejale välja kahjuhüvitise 34 731 366 krooni (2 219 738 eurot 86 senti), viivise ajavahemiku eest 24. september 2009 kuni 28. jaanuar 2011 summas 3 761 406 krooni 94 senti (240 397 eurot 72 senti) ja alates 29. jaanuarist 2011 kuni põhinõude täielikurahuldamiseni võlaõigusseaduse § 113 lõike 1 teise lause järgi.

3. Maakohtu otsuse peale esitas kostja apellatsioonkaebuse, milles palus tühistada maakohtu otsuse osas, millega hagirahuldati, ja teha uus otsus, millega jäetakse hagi rahuldamata. Maakohtuotsuse peale esitas hageja vastu apellatsioonkaebuse, milles palus tühistada maakohtu otsuse osas, millega hagi jäeti rahuldamata, ja teha

uus otsus, millega rahuldatakse hagi täielikult. Mõlemad menetlusosalised palusid jätapõhiseadusega vastuolu tõttu kohaldamata riigilõivuseaduse (RLS) lisa nr 1 sätte, mille kohaselt tsiviilasja hinna puhul üle 639 116 euro 48 sendi on riigilõivutäismäär 3 protsenti tsiviilasja hinnast, kuid mitte rohkem kui 131 955 eurot 82 senti, leides, et 73 804 euro 10 sendi suuruse riigilõivu nõudmine apellatsioonimenetluses ei ole mõõdukas ja piirab ebaproportsionaalselt põhiõigust pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse.

4. Tallinna Ringkonnakohus tühistas 9. juuni 2011. aasta kohtuotsusega tsiviilasjas nr 2-08-91997 Harju Maakohtu 28. jaanuari 2011. aasta otsuse ja tegi asjas uue otsuse, millega jättis hagi rahuldamata. Ringkonnakohus rahuldab seega Swedbank Liising AS-i apellatsioonkaebuse ja jättis rahuldamata OÜ Avalist vastuapellatsioonkaebuse. Ringkonnakohus mõistis OÜ-lt Avalist riigituludesse vastuapellatsioonkaebuse esitamisel tasumisele kuuluva riigilõivu 19 173 eurot 49 senti ning OÜ-lt Avalist ja Swedbank Liising AS-lt solidaarselt riigi tuludesse apellatsioonkaebuse esitamisel tasumisele kuuluva riigilõivu 19 173 eurot 49 senti. Tallinna Ringkonnakohus jättis kohaldamata riigilõivuseaduse lisa 1 viimase lause (kuni 23. märtsini 2011 kehtinud redaktsioonis) ja tunnistas selle põhiseadusega vastuolus olevaks.

5. Tallinna Ringkonnakohtu otsus jõudis Riigikohtusse 13. juunil 2011.

TALLINNA RINGKONNAKOHTU OTSUS

6. Juurdepääs õigusemõistmisele ja apellatsiooniõiguspeavad olema tegelikult tagatud. Seadusesäte, mis näeb ette kohustuse tasuda apellatsioonkaebuse esitamisel riigilõivu 66 592 eurot 16 senti, piirab ringkonnakohtu hinnangul ebaproportsionaalselt konstitutsioonilist apellatsiooniõigust ja seeläbi ka põhiseadusega kaitstud juurdepääsu õigusemõistmisele (põhiseaduse (PS) § 15 lõige 1 ja § 24 lõige 5).

6.1. Kuigi ringkonnakohus ei olnud olukorras, kus menetluses ilmneb, et apellatsioonkaebusel või vastuapellatsioonkaebusel ei ole nõutavat lõivu tasutud, vältimatult kohustatud apellatsioonkaebust või apellatsioonkaebusi läbi vaatamata jätma, on RLS lisa 1 viimane lause asjassepuutuvaks siis, kui ringkonnakohus kaebust või kaebusi läbi vaatamata ei jäta, sest sellisel juhul peab kohus vähem tasutud riigilõivu lõivu tasuma kohustatud menetlusosaliselt riigi tuludesse välja mõistma (tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 179 lõige 1).

6.2. 66 592 euro 16 sendi riigilõivu nõudmine piirab olulisel määral isikute jaoks juurdepääsu õigusemõistmisele ja jätab isikud olulisel määral ilma kohtuliku kaitseta, sest ebamõistlik oleks eeldada, et isikud peaksid vara omades, lepinguid sõlmides või mis tahes viisil tsiviilõiguslikes suhetes osaledes jätma varuks 6% neile kuuluva vara väärtusest, lepinguga omandatava või võõrandatava vara väärtusest vms, sest seaduse kohaselt peab isik arvestama, et 639 116 eurot 48 senti ületavahagihinnaga hagi puhul tuleb riigilõivu tasuda 3% hagihinnast. Samas peab hageja arvestama ka võimalusega, et tal tuleb esitada maakohtu otsuse peale apellatsioonkaebus, mille esitamisel tuleb samuti tasuda lõivu 3% kaebusehinnast.

6.3. Enamasti ei saa isik kohtusse pöördumisega oodataseni, kuni ta suudab riigilõivu tasumiseks kuluva rahasumma koguda. Hagiesitamise aeg on piiratud aegumistähtaegadega, samuti on mitmete õigussuhetepuhul kehtestatud õigust lõpetavad tähtajad. Apellatsioonkaebuse esitamisel tasumisele kuuluv riigilõiv tuleb leida apellandil 30 päeva jooksul alatessellest, kui ta maakohtu otsuse kätte saab, sest lõiv tuleb tasuda apellatsioonkaebuse esitamisel.

6.4. Kuigi hageja võib põhjendatult hagi korraleeldada, et tasutud riigilõiv mõistetakse tema kasuks kostjalt välja, kannab riigilõivu kostjalt tagasisaamise riski hageja. Teiseks peab hageja jaoks olematagatud kohtulik kaitse ka nendes olukordades, kus edulootus ei ole juba etteulatavalt 100%-liselt tagatud. See, et riigilõiv mõistetakse hagirahuldamise korral kostjalt välja, ei õigusta ebaproportsionaalseid riigilõive, sest ka kostjal peab olema võimalus hagi vastu väelda olukorras, kus ta ei ole 100%-liselt hagi rahuldamata jäämisest veendunud. Ringkonnakohus rõhutab, et paljudel juhtudel ei saa hagejale ega kostjale rahuldamata jäänud hagiesitamist või edutut hagi vastu vaidlemist ette heita. Paljude kohtumenetluste tulemus selgub alles asja sisulise arutamise käigus, kui on nähteks selge, milliseid tõendeid õnnestus koguda.

6.5. See, et riigilõivu tasumise kohustuse korral võib isik, sh ka juriidiline isik taotleda menetlusabi, ei tähenda, et lubamatut põhiõiguste riivet ei esine. Üldjuhul peaks keskmine kohtusse pöörduja suutma ise tasuda asjas tasumisele kuuluva lõivu. See põhimõte peaks kehtima nii keskmise füüsilise isiku kui ka keskmise majanduskäibes osaleva juriidilise isiku suhtes. Menetlusabi saamise vajadus peaks olema erandlik. Teiseks ei tähenda menetlusabi seda, et asjas, milles antakse menetlusabi, toimuks kohtumenetlus tasuta. Menetlusabi andmine tähendab seda, et lõivu eitule maksta üksnes hagi või apellatsioonkaebuse esitamisel. Lõiv tuleb menetlusabi andmise korral tasuda hiljem. Üksnes väga erandlike asjaolude korral võib kohus määrata, et lõiv, mille tasumisest oli hageja menetlusabikorras hagi esitamisel vabastatud, jääbki riigi tuludesse välja mõistmata (TsMS § 190 lõige 7). Ringkonnakohtu arvates peavad need asjaolud olema väga erandlikud, sest menetlusabi antakse üldiselt erandlikel juhtudel, st siis, kui isik ei ole oma majandusliku seisundi tõttu võimeline lõivu tasuma, ning TsMS § 190 lõike 2 tõttu peab kohus menetluse lõppedes ikkagi selle lõivu hagejalt välja mõistma, olgu et kohus tuvastas, et hageja majanduslik olukord lõivutasumist ei võimalda.

6.6. Kuna hageja ega kostja apellatsioonkaebuse ja vastuapellatsioonkaebuse esitamisel riigilõivu tasunud ei ole ja ringkonnakohus jättis riigilõivu suurust määrava sätte põhiseadusega vastuolu tõttu kohaldamata, tuleb praegu kohaldada lähimat sätet, mis seaduses selle lõivutasumisele kõige lähedasemat lõivu tasumise olukorda

reguleerib. See on RLS-lisa 1 tabeli n-ö viimane rida, mille kohaselt tuleb kuni 639 116 euro 48 sendisuuruse hagi hinnaga hagi ja apellatsioonkaebuse esitamisel tasuda riigilõivu 19 173 eurot 49 senti. Seega tuleb apellandil ja vastuapellandil apellatsioonkaebuse ja vastuapellatsioonkaebuse esitamisel tasuda lõivu 19 173 eurot 49 senti. 27. mail 2011 toimunud kohtuistungil kinnitasid menetlusosaliste esindajad, et nad on sellise kohtu seisukohaganõus.

MENETLUSOSALISTE ARVAMUSED

Riigikogu

7. Riigikogu põhiseaduskomisjon nõustub Tallinna Ringkonnakohtu järeldustega praeguses asjas ning leiab, lähtudes Riigikohtu üldkogu 12. aprilli 2011. aasta otsusest kohtuasjas nr 3-2-1-62-10, et kuna praeguse vaidluse esemeks olev sätte nägi ette veelgi suurema riigilõivu maksimummäära (131 955 eurot 82 senti) kui varem põhiseadusega vastuolus olevakstunnistatud sätte, on RLS lisa 1 viimane lause kuni 23. märtsini 2011 kehtinud redaktsioonis vastuolus PS § 24 lõikega 5.

Sellised kahes kohtuastmes riigilõivuna tasutavad summad võivad osutuda ülemääraseks, kuna võivad muuta kohtusse pöördumise ja edasikaebamise äriühingutele kättesaamatuks. Äriühingud on erineva suuruse jasuutlikkusega ning osale äriühingutele võib nii suur riigilõiv olla seetõttu oma õiguste kohtulikul kaitsmisel ületamatuks takistuseks.

OÜ Avalist

8. Riigikohtu üldkogu on kohtuasjas nr 3-2-1-62-10 ja põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium 14. aprilli 2011. aasta otsuses kohtuasjas nr 3-4-1-1-11 tunnistanud põhiseadusega vastuolus olevaks RLS lisa 1 viimase lause 1. jaanuarist 2009 kuni 31. detsembrini 2010 kehtinud redaktsioonis. Kuna praeguse põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse esemeks olev õigusnorm ei erine sisuliselt varasemast redaktsioonist, siis on Riigikohtu kohtuasjades nr 3-2-1-62-10 ja 3-4-1-1-11 väljendatud seisukohad ülekantavad ka RLS lisa 1 kuni 23. märtsini 2011 kehtinud redaktsioonipõhiseaduspärasuse hindamisele. OÜ Avalist arvates tuleb RLS lisa 1 kuni 23. märtsini 2011 kehtinud redaktsioonis tunnistada põhiseadusega vastuolus olevaks samadel põhjendustel. OÜ Avalist hinnangul ei esine asjaolusid, mistingiksidi vajaduse Riigikohtu varasemaid seisukohti praeguses asjas muuta.

Swedbank Liising AS

9. Swedbank Liising AS leiab, et RLS lisa 1 viimase lause (kuni 23. märtsini 2011 kehtinud redaktsioonis) tuleks tunnistada põhiseadusega vastuolus olevaks. Arvestades, et Riigikohus on varem tunnistanud põhiseadusega vastuolus olevaks RLS lisa 1 viimase lause varasemas redaktsioonis, mis praeguse põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse esemeks oleva õigusnormisõnastusest sisuliselt ei erine, siis on Riigikohus varem selle küsimuse kohtaseisukoha võtnud ning Swedbank Liising AS-i hinnangul puuduvad kaalukad põhjused varasema seisukoha muutmiseks.

Õiguskantsler

10. Õiguskantsler arvab, et kuna Tallinna Ringkonnakohtus vaatas tsiviilasja nr 2-08-91997 sisuliselt läbi TsMS § 643 lõike 1 nõudeid rikkudes, ei ole põhiseaduslikkuse järelevalve algatamise taotlus pärast asja sisulist läbivaatamist lubatav. Ringkonnakohtus ei oleks tohtinud põhivaidlust sisuliselt läbi vaadata enne, kui on lahendatud riigilõivu suuruse põhiseaduspärasuse küsimus, selle tulemusena määratud põhiseaduspärasuse suurusega riigilõiv ning apellatsioonkaebuse esitaja on selle tasunud.

10.1. TsMS § 637 lõike 1 punkti 3 kohaselt ei võtakohus apellatsioonkaebust menetlusse, kui apellatsioonkaebuselt ei ole tasutud riigilõivu. Riigikohtu hiljutise praktika kohaselt tunnustatakse lahendust, kus kaebus võetakse menetlusse ka nimetatud sätte imperatiivi arvestamata (Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 14. aprilli 2011. aasta otsus kohtuasjas nr 3-4-1-1-11, punkt 6). Sellisel juhul on kohus menetlusse võtnud puudustega apellatsioonkaebuse.

10.2. Apellatsioonkaebuse menetlusse võtmine ei anna kohtule õigust kohe põhivaidlust lahendada, vaid tuleb kontrollida, kas ei esine seadusandja kehtestatud kohustuslike kaebuse läbi vaatamata jätmise tingimusi. TsMS § 643 lõige 1 kohustab kohut jätma apellatsioonkaebuse määrusega läbivaatamata, kui ilmneb, et apellatsioonkaebus oli võetud ringkonnakohtu menetlusse ebaõigesti, samuti muul seaduses sätestatud

juhul. Riigilõivu tasumatajätmine on kõrvaldatav puudus, mille lahendamiseks antakse apellandileriigilõivu puuduva osa tasumiseks mõistlik tähtaeg. Kui apellant jätab kohtunõudmise tähtpäevaks täitmata, jätab kohus apellatsioonkaebuse läbi vaatamata (lõige 2).

10.3. Õiguskantsler leiab, et kuigi riigilõivu suuruson kohtumenetluse käigus korrigeeritav, on selle nõudmine ja tasumine enne asjasisulist lahendamist seaduse absoluutne nõue (v.a sellest vabastamisest). Seejuurestuleb nõuda põhiseadusega kooskõlas oleva riigilõivusumma tasumist. Praegumääras ringkonnakohus põhiseaduspärase riigilõivu suuruse, ootamata ära Riigikohtu seisukohta RLS lisa 1 viimase lause põhiseadusele vastavuse kohta. Selline ringkonnakohtu lahendus ei ole tsiviilkohtumenetluse seadustikuga ega põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seadusega kooskõlas, kuna eiarvesta võimalusega, et Riigikohus võiks jätta normi põhiseadusega vastuolusolevaks tunnistamata.

10.4. Õiguskantsler lisab, et analüüsis endale antud normikontrolli tegemise pädevuse alusel RLS § 57 lõigete 1 ja 22 ning lisa 1 viimase lause koostoime regulatsiooni põhiseaduspärasust, kasutades seejuures konkreetse juhtumi asjaolusid. Õiguskantsler leiab, et 28. veebruaril 2011. aasta seisuga oli RLS § 57 lõigete 1 ja 22 ning lisa 1 viimase lause koostoime alusel arvatud riigilõiv suuruses 66 592 eurot 16 senti ülemäärakõrge, moonutas edasikaebediguse olemust ning seetõttu vastuolus PS § 24 lõikega 5 ning §-ga 11.

10.5. Õiguskantsler märgib, et ka tsiviilvaidluse puhul tuleb menetlusosalise õigusemõistmise kulutuste kandmises osavõtupõhimõtetesse suhtuda ettevaatlikkusega. Kohtumenetlus on üks olulisematest riigi tuumikfunktsioonidest, riikliku võimu teostamine, kus riik ei luba omakohut, vaid loob tegeliku võimaluse vaidluste rahumeelseks lahendamiseks ning kohtuotsuste täitmiseks. Kohtuvõimu suurem eesmärk on tugev õigusriik ja õigusrahu, mis on üks põhiseaduslikest väärtustest ja mille vastu on kaalukas avalik huvi. Õiguskantsler peab oluliseks, et ka lihtsa seadusereservatsiooniga põhiõiguse kasutamise reguleerimisel ja piirramisel arvestatakse, et tegemist on kohtu menetlusega, mida peetakse üheks olulisemaks põhiõiguseks, üldiselt õigusriigi keskseks põhimõtteks, ilma milleta ei saa õigusriik, demokraatia ja omariiklus eksisteerida.

Justiitsminister

11. Justiitsministri arvates on RLS § 57 lõiked 1 ja 19 ning lisa 1 viimane lause (kuni 23. märtsini 2011 kehtinud redaktsioonis) põhiseaduspärased osas, milles need nägid ette kohustuse tasuda tsiviilasjashinnaga üle 639 116 euro 48 senti apellatsioonkaebuselt riigilõivu 3% asjahinnast.

11.1. Kuna tsiviilkohtumenetluses on riigi/kohturolliks õiguskaitse, õigusemõistmise ja õigusrahu pakkumine omavahel kokkuleppele mitte jõudnud poolte vahel, siis ei ole põhjendatud jätkakohtumenetluses tekkivad asja lahendamise kohtukulud olulises ulatuses kandateiste riigieelarvesse laekuvate tulude arvel. Riigilõivumäärade puhul välditakse liigsete ja pahatahtlike kaebuste esitamist, arvestades menetlusökoonomia kui põhiseaduslikku järku õigusväärtusega (Riigikohtu üldkogul 16. mai 2008. aasta otsus kohtuasjas nr 3-1-1-88-07, punkt 43).

11.2. Justiitsminister mõnab, et vaidlustatud riigilõivumäär on küll kõrge, kuid jääb alla ebaoproportsionaalselt koormavasumma, kuivõrd eraõiguslikel juriidilistel isikutel on võimalik taotleda menetlusabi apellatsioonkaebuselt riigilõivu tasumisest täielikult või osaliselt vabastamiseks.

Riigikohus on sedastanud, et on seadusandja otsustada, kas luua süsteem, kus apellatsioonkaebuse riigilõivud on võrdlemisi kõrge ja avadalisaks eraõiguslikele juriidilistele isikutele avar võimalus saada riigilõivutasumiseks menetlusabi, või süsteem, kus edasikaebuselt tasutavad riigilõivud puuduvad või on suhteliselt madalad ning eraõiguslikud juriidilised isikud menetlusabi ei saa või saavad seda vaid piiratud juhtudel (Riigikohtu üldkogukoostus kohtuasjas nr 3-2-1-62-10, punkt 57.2). Riigikohtu kohtuasjas nr 3-2-1-62-10 tehtud otsuse tulemusena on eraõiguslikel juriidilistel isikutel võimalik taotleda menetlusabi apellatsioonkaebuselt riigilõivu tasumisest täielikult või osaliselt vabastamiseks. Seega ei ole vaidlustatud riigilõivumäär justiitsministri arvates ebaoproportsionaalselt suur ega kahjusta ebaoproportsionaalselt PS § 24 lõikest 5 tulenevat edasikaebedigust.

VAIDLUSTATUD SÄTTED

12. Riigilõivuseaduse (RT I 2010, 21, 107; RT I, 17.03.2011, 1) § 57 „Hagiavalduse, avalduse ja kaebuse läbivaatamine“ lõiked 1 ja 22:

„(1) Hagiavalduse esitamisel tasutakse riigilõivu lähtuvalt hagi hinnast käesoleva seaduse lisa 1 järgi või kindla summaga.

[...]

(2) Tsiviilasjas tehtud maakohtu otsuse peale apellatsioonkaebuse esitamisel tasutakse riigilõivu sama palju, kui tuleb tasuda hagi või muu avalduse esialgsel esitamisel maakohtule, arvestades apellatsioonkaebuse ulatust.“

„Lisa 1 riigilõivuseaduse juurde

RIIGILÕIVU TÄISMÄÄRAD AVALDUSE ESITAMISE EEST TSIVIILKOHTUMENETLUSES (EURODES)

[...]

Tsiviilasja hinna puhul üle 639 116,48 euro onriigilõivu täismäär 3 protsenti tsiviilasja hinnast, kuid mitterohkem kui 131 955,82 eurot.“

KOLLEEGIUMI SEISUKOHT

13. Apellatsioonkaebuse hind on praegusestsiiviilasjas 2 219 738 eurot 86 senti ja vastuapellatsioonkaebuse hind samuti 2 219 738 eurot 86 senti. Menetlusosalised oleksid pidanud tasuma sellise hinnagaasjadelt apellatsiooniastmes riigilõivu RLS § 57 lõigete 1 ja 22 ning lisa I viimase lause kohaselt 3% tsiviilasja hinnast, st kumbki eraldi 66 592 eurot 16 senti.

14. Tallinna Ringkonnakohus võttis apellatsioonkaebusedmenetlusse ja vaatas tsiviilasjas nr 2-08-91997 OÜ Avalist hagi SwedbankLiising Aktsiaseltsi vastu läbi, ilma et Swedbank Liising Aktsiaselts oleksapellatsioonkaebuselt ja OÜ Avalist vastuapellatsioonkaebuselt riigilõivu tasunud(Tallinna Ringkonnakohtu 9. juuni 2011. aasta otsuse punkt 31). Ringkonnakohusvõttis mõlemad apellatsioonkaebused menetlusse, märkides menetlusse võtmise määrustesnõuetekohaselt asja hinna apellatsioonimenetluses ja sellelt tasumisele kuuluvariigilõivu suuruse ning ka seda, et ringkonnakohus kujundab seisukoha makstavariigilõivu kohta menetluse käigus (Tallinna Ringkonnakohtu 10. märtsi 2011. aasta ja 4. aprilli 2011. aasta kohtumäärused tsiviilasjas nr 2-08-91997).Kohus viitas ka TsMS § 179 lõikele 1, mille kohaselt mõistab asja lahendavkohus tasumata või vähem tasutud riigilõivu kohustatud isikult välja asjastehtavas lahendis või eraldi määrusega; ja TsMS § 643 lõikele 1,mille alusel jätab kohus apellatsioonkaebuse määrusega läbi vaatamata, kuiilmneb, et apellatsioonkaebus oli võetud ringkonnakohtu menetlusse ebaõigesti,samuti muul seaduses sätestatud juhul. Seda, et riigilõivu küsimuslahendatakse pärast kohtuistungit, selgitas kohus ka 27. mail 2011 toimunudkohtuistungil. Kohtuistungi protokolli järgi leidis kohus, et kuigi üheksriigilõivu tasumise kohustuse eesmärgiks on vältida põhjendamatult kohtussepöördumist, tagab selle eesmärgi realiseerimise praeguse kohtuasja erilisasjaolusid arvestades ka see, kui ringkonnakohus lahendab lõivu tasumiseküsimuse pärast kohtuistungit. Samuti selgitas kohus, et „kaalub mõista lõivvälja otsusega ja algatada sellega ka põhiseaduslikkuse järelevalve menetlus“.

15. Õiguskantsler leiab oma arvamuses Riigikohtule (punkt6), et Tallinna Ringkonnakohus vaatas seega tsiviilasja nr 2-08-91997 läbi TsMS§ 643 lõike 1 nõudeid rikkudes, mistõttu ei ole põhiseaduslikkuse järelevalvealgatamise taotlus pärast asja sisulist läbivaatamist lubatav.

16. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalvekolleegiumi arvates oli Tallinna Ringkonnakohtul olukorras, kus kohus kahtlesapellatsioonkaebuselt tasuda tuleva riigilõivu määra põhiseaduslikkuses, võimalik jätta apellatsioonkaebused TsMS § 340¹ lõike 1 alusel käiguta ja tunnistada kaebuse käiguta jätmise määruses kohaldamiselekuuluvat riigilõivu määra ette nägevad sätted põhiseadusega vastuolus olevaks,algatades sellega põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse põhiseaduslikkusejärelevalve kohtumenetluse seaduse (PSJKS) § 9 lõike 1 järgi. Sellisesolukorras peaks ringkonnakohus lisaks määrama põhiseaduspärase riigilõivu, midatuleks apellatsioonkaebuselt tasuda.

17. Seega oleks nii juhul, kui TallinnaRingkonnakohus oleks algatanud põhiseaduslikkuse järelevalve menetluseapellatsioonkaebuste käiguta jätmise määrustega, kui ka praegusel juhul, kuiringkonnakohus arutas asja sisuliselt, ringkonnakohus tunnistanud kehtivariigilõivumäära põhiseadusvastaseks ja pidanud seetõttu määramaapellatsioonkaebustelt tasutava põhiseaduspärase riigilõivu määra. Kuna on vajatatagada menetlus mõistliku aja jooksul, oli kohtul võimalus kohtuasja edasimenetlelda ja praeguse näite puhul ka jõuda tsiviilasjas põhimenetluses sisuliseltsama lõpplahendini. Seega ei takista ringkonnakohtu valitud menetlusstaadiumkehtiva riigilõivu kohaldamata jätmiseks põhiseaduslikkuse küsimuse menetlustRiigikohtus.

18. Samuti võimaldab TsMS § 179, mis näeb ettemenetluskulude väljamõistmise ja sissenõudmise Eesti Vabariigi kasuks, lõike 1 alusel mõista asja lahendaval kohtul tasumata või vähem tasutud riigilõivukohustatud isikult välja asjas tehtavas lahendis või eraldi määrusega. Lõike 2 alusel võib pärast asjas tehtud lahendi jõustumist riigilõivu välja mõistamäärusega nii kohus, kelle menetluses kulud tekkisid, kui ka asja lahendanudmaakohus. Määrust ei või teha, kui asjas tehtud kohtulahendi jõustumisest onmöödnud üle kahe aasta.

Seega on seadusega ette nähtud vähem tasutud riigilõivutäiendava väljamõistmise võimalus ja kontroll määratud riigilõivu üle, sholukorras, kus kohus on võtnud asja menetlusse, ilma et kaebuselt oleksriigilõivu tasutud või oleks seda tasutud õiges määras. Seda, et riigi kasuksvälja mõistetud menetlusabikulud saab kohus välja mõista asjas tehtavaslahendis või määrusega ja seda nii enne kui ka pärast asjas tehtud lahendijõustumist, on leidnud ka Riigikohtu tsiviilkolleegium 7. oktoobril 2009. aastal kohtuasjas nr 3-2-1-96-09 tehtud määruse punktis 9 (vt ka Riigikohtutsiviilkolleegiumi 25. mai 2011. aasta otsus kohtuasjas nr 3-2-1-36-11, punkt 19, ja kohtuasjas nr 3-2-1-28-11, punkt 17). Seega on ületatavolukord, kus apellatsioonkaebuselt pole enne menetlusse võtmist riigilõivutasutud. Sellist olukorda tuleb siiski vältida, kuna see ei tagamenetlusosalisele mh selgust

selles, kui palju on vaja kaebuse esitamiselriigilõivu maksta, ja ei võimalda sellest tulenevalt otsustada, kas loobudakaebuse esitamisest või mitte.

19. Ringkonnakohtu eksimus menetlusseadustikukohaldamisel ei too praeguses asjas kaasa apellatsioonkaebuselt makstavariigilõivu määra sätestavate normide asjassepuutumast. Menetlusökonomiaseisukohast oleks põhjendamatu jätta Tallinna Ringkonnakohtu taotlus läbi vaatamata. Ringkonnakohtul oleks seejärel võimalus algatada põhiseaduslikkuse järelevalveasi määrusega, millega kohus peaks mõistma menetlusosalistelt välja vähem tasutudriigilõivu.

20. Seega on Riigikohtul võimalik lahendada Tallinna Ringkonnakohtu põhiseaduslikkuse järelevalve taotlus. Seejuures lähtub kolleegium praeguses asjas menetlusökonomiast ja konkreetse normikontrollieesmärgist teenida eelkõige põhiõiguste kandjast menetlusosalise huve (Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 28. mai 2008. aastamäärus kohtuasjas nr 3-4-1-4-08, punkt 15). Riigikohus on samuti aktsepteerinud sarnast ringkonnakohtu käitumist apellatsioonkaebuse menetlussevõtmisel olukorras, kus riigilõiv oli olulises osas maksmata (40 000 krmakstud, 770 000 kr maksmata), põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 14. aprilli 2011. aasta lahendis kohtuasjas nr 3-4-2-1-11 (vt punkte 6 ja 43).

21. Praeguses asjas on küsimuseks riigilõivu suuruse põhiseaduspärasus. Seejuures on kohtuasja asjaoludest tulenevalt sätesteks, mille põhiseaduspärasust Riigikohus hindab, PSJKS § 14 lõike 2 esimeselause mõttes põhivaidluse lahendamisel asjassepuutuvad RLS § 57 lõiked 1 ja 22 ning lisa 1 viimane lause (1. jaanuarist kuni 23. märtsini 2011 kehtinud redaktsioonis) nende koostoimes osas, milles need nägid ette kohustuse tasudatsiviilasjas hinna puhul üle 639 116 euro 48 sendi apellatsioonkaebuselt riigilõivu 3 protsenti tsiviilasja hinnast, kuid mitte rohkem kui 131 955 eurot 82 senti (vt ka Riigikohtu üldkogu otsus kohtuasjas nr 3-2-1-62-10, punkt 33). Ringkonnakohtu oleks pidanud vaidlusaluste sätete põhiseaduspärasuse korral tegema riigilõivu kohta teistsuguse otsuse kui sätete põhiseadusvastasuse korral (vt alates Riigikohtu üldkogu 28. oktoobri 2002. aasta otsusest kohtuasjas nr 3-4-1-5-02, punkt 15). Menetlusnormide asjassepuutuvusel tuleb lähtuda ka sellest, kaskonkreetses menetluses pidi rakendatama neid menetlusnorme kohtuotsusenijõudmiseks (Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 18. juuni 2010. aasta otsus kohtuasjas nr 3-4-1-5-10, punkt 19).

Menetlusökonomiast lähtudes ei oleks põhjendatud kontrollida üksnes konkreetset suurust riigilõivu (66 592 eurot 16 senti) tasumise põhiseaduspärasust (vt ka Riigikohtu üldkogu otsus kohtuasjas nr 3-2-1-62-10, punkt 33).

22. Alates Riigikohtu üldkogu 12. aprilli 2011. aasta otsusest kohtuasjas nr 3-2-1-62-10 on ka TsMS § 183 lõike 1 esimeselause märgitud kriteeriumitele mittevastaval ning samas TsMS § 181 lõike 1 eeldustele vastaval Eesti eraõiguslikul juriidilisel isikul õigus saadatsiviilkohtumenetluses menetlusabi apellatsioonkaebuselt riigilõivu tasumisest täielikult või osaliselt vabastamiseks. OÜ Avalist ja Swedbank Liising Aktiaselts praeguses menetluses menetlusabi taotlenud ei ole, kuid on väitnud seda, et apellatsioonkaebuselt tasumisele kuuluva riigilõivu määr on põhiseadusega vastuolus.

Riigikohtu üldkogu leidis kohtuasjas nr 3-2-1-62-10, et on seadusandja otsustada, milline riigilõivumenetlusabi süsteem luua ja millinetasakaalupunkt valida, kuid seadusandja peab seejuures tagama tegelikuvõimaluse edasikaebelõiguse kasutamiseks (punkt 57.2). Seetõttu tuleb kolleegiumi arvates isegi olukorras, kus äriühingul on võimalik taotleda apellatsioonkaebuse esitamiseks menetlusabi, kohtul PS § 15 lõike 2 kohaselt kontrollidakahtluse korral edasikaebelõigust takistava riigilõivu põhiseaduspärasust. Teoreetiline võimalus saada menetlusabi ei tähenda seda, et apellatsioonkaebuselt riigilõivu tasumiseks menetlusabi taotleb äriühing ei peaks olema valmis tasumalõipuks kogu riigilõivu. Ka juhul, kui isikule antakse vaidluses menetlusabi, tuleb tal vaidluse kaotamise korral riigilõiv, mille tasumisest ta hagi esitamisel oli vabastatud, riigile siiski hüvitada (TsMS § 190 lõiked 4 ja 5). Seega tuleb kohtusse pöördujal võtta hagi esitamisel risk, et olenemata menetlusabi saamisest tuleb tal lõpptulemusena lõiv siiski tasuda. Menetluskulude riigi tuludesse tasumisest vabastamise aluseks saab TsMS § 190 lõike 7 järgi olla üksnes mõjuv põhjus, selliseks põhjuseks ei saa aga iseenesest olla asjaolu, et seaduses sätestatud riigilõivumäärad on liigakõrged.

23. Järgnevalt analüüsib kolleegium vaidlusaluste sätete materiaalset põhiseaduspärasust nende koostoimes osas, milles need nägid 1. jaanuarist kuni 23. märtsini 2011 ette kohustuse tasuda tsiviilasjas hinnapuhul üle 639 116 euro 48 sendi apellatsioonkaebuselt riigilõivu 3 protsenti tsiviilasja hinnast, kuid mitte rohkem kui 131 955 eurot 82 senti. Sätted on formaalselt põhiseaduspärased.

24. Maakohu otsuse vaidlustamine ringkonnakohtus on PS § 24 lõikes 5 sisalduva õiguse realiseerimine kaevataenda kohta tehtud kohtuotsuse peale seadusega sätestatud korras edasikõrgemal esialusel kohtule. PS § 24 lõike 5 edasikaebelõigust saab seadusega piirata igal põhjusel, mis ei ole põhiseadusega keelatud (Riigikohtu üldkogu otsus kohtuasjas nr 3-2-1-62-10, punkt 38). Praegusel juhul riivab kaebelõigust apellatsioonkaebuselt suure riigilõivu ettenägemine.

25. Riigikohtu üldkogu järeldas kohtuasjas nr 3-2-1-62-10 tehtud otsuse punktis 45, et põhiseaduse järgi saab lugeda lubatavaks eesmärgi, et hagi menetluses kantakse vähemalt rahaliste vaidlustepuhul riigi tehtavad kulud õigusemõistmisele eelkõige menetlusosaliste endimakstavate lõivude arvel (menetlusosaliste õigusemõistmise kulutuste kandmisest osavõtu põhimõte). Samuti on riigilõivu legitiimseks eesmärgiks põhiseadusetähtsuses menetlusökonomia, et vältida põhjendamatu, pahatahtlike jms kaebuste menetlemist, kuna see võib kaasa tuua kohtusüsteemi suutmatuse pakkudaisikutele tõhusat õiguskaitset mõistliku aja jooksul (vt ka Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 15. detsembri 2009. aasta otsus kohtuasjas nr 3-4-1-25-09, punkt 23).

Samas leidis üldkogu, et legitiimseks ei saa lugeda kohtulõivu võimalikku eesmärki teenida riigile lisatulu ja finantseeridasest riigi muid kulusi, juhul kui lõiv on suurem, kui see on vajalik menetlusosaliste õigusemõistmise kulutuste kandmise ja menetlusökonoomia tagamiseks, kuna see oleks vastuolus PS §-st 113 tuleneva lõivu olemusega.

26. Apellatsioonkaebuselt tsiviilasjas hinnaga üle 639 116 euro 48 senti tsiviilasja hinnast 3 protsendi suuruse, kuid mitterohkem kui 131 955 euro 82 senti suuruse riigilõivu tasumise nõudekehtestamine teenib menetlusökonoomia huve, kuna selline kõrge kohtussepõrdumise finantspiirang võib hoida ära kergekäeliselt esitatud apellatsioonkaebused ja menetluslike õiguste suure piiratuse korral ontõenäoline tsiviilasjade lahendamisel säästlikum ja kiirem kohtusüsteem. Samuti tagab apellatsioonkaebuselt sellises määras riigilõivu tasumine ilmselgelt tsiviilasjade hagimenetluses menetlusosaliste osavõtu õigusemõistmise kulutustekandmisest. Isikut vähem koormavaks, kuid mainitud eemärkidel sama efektiivseksabinõuks ei oleks ei kohtunike arvu suurendamine ega võimalus laiendada riigiabi menetluskulude kandmiseks.

27. Riigikohtu üldkogu leidis kohtuasjas nr 3-2-1-62-10, et üle 10 000 000-kroonise tsiviilasja hinnast kolme protsendi, kuid mitte rohkem kui 1 500 000 krooni suuruse riigilõivu tasumisekohustuse kehtestamine ei ole mõeldukas abinõu menetlusökonoomia ega menetlusosaliste õigusemõistmise kulutuste kandmisest osavõtu põhimõtte tagamiseks (otsuse punkt 48 jj). Säästuga menetlusökonoomias jamenetlusosaliste osavõtuga õigusemõistmise kulutuste kandmisel ei või tekkida olukorda, kus isikul puudub üldse tegelik võimalus oma põhiõigusi kohtus kaitsta. Samuti ei või seadusandja luua kõrgete lõivude kehtestamisega olukorda, kus on välistatud kaheldavate või vaieldavate apellatsioonkaebuste esitamine – kohtu poole pöördumine ei tohi olla tagatud ainult kindla eduväljavaatega asjades. Edasikaebedõiguse piirangu ebamõeldukust suurendaboluliselt see, et apellatsioonkaebuse esitamiseks tuleb juba hagi esitamiseltasutud lõiv samas ulatuses teist korda tasuda, st et tegelikult tuleb hagejal asja apellatsiooniastmesse viimiseks (hagi rahuldamata jätmise korral) tasuda hagilt riigilõivu kokku 6% asja hinnast.

28. Kolleegium on seisukohal, et praeguses menetluses puuduvad asjaolud, mille tõttu peaks otsustama teisiti, kui otsustas Riigikohtu üldkogu 12. aprillil 2011. aasta otsuses kohtuasjas nr 3-2-1-62-10. Kohtuasjas nr 3-2-1-62-10 hindas Riigikohus tsiviilkohtumenetluses tsiviilasjashinnaga üle 10 000 000 krooni apellatsioonkaebuselt makstava riigilõivupõhise aduspärasust 1. jaanuarist 2009 kuni 31. detsembrini 2010 kehtinud riigilõivuseaduse (RT I 2006, 58, 439; RT I, 22.12.2010, 1) § 56 lõigete 1 ja 19 ning lisa 1 viimase lause redaktsiooni (maksimummäär 1 500 000 krooni, st 95 867 eurot 47 senti) puhul. RLS lisa 1 tabeli viimase rea riigilõivu maksimummäär tsiviilasja hinna puhul üle 639 116 euro 48 senti (10 000 000 krooni) oli praeguses asjas asjassepuutuval perioodil 1. jaanuarist kuni 23. märtsini 2011 kehtinud riigilõivuseaduse redaktsioonis aga 131 955 eurot 82 senti, seega 36 088 eurot 35 senti suurem kui kohtuasjas nr 3-2-1-62-10 põhiseadusvastaseks tunnistatud sätete kohane lõiv. Alates 24. märtsist 2011 kehtima hakanud RLS lisa 1 redaktsioonis on riigilõivu maksimummäär ajale vähendatud. Kehtiv ülempiir vastab enne 1. jaanuari 2011 kehtinud maksimummäärale (95 867 eurot 47 senti).

29. Seega saab ka vaidlusalust tsiviilkohtumenetluses apellatsioonkaebuselt tasumisele kuuluvat riigilõivumäära Euroopa mastaabis erakordsete riigilõivude tingimustes pidada siinses regioonis ja majanduslikus olukorras selliseks, mida tuleb lugeda ebamõeldukaks edasikaebedõiguse piiranguks (vt Riigikohtu üldkogu otsus kohtuasjas nr 3-2-1-62-10, punkt 48.3).

30. Eelneva põhjal tunnistab kolleegium PSJKS § 15 lõike 1 punkti 5 alusel, et RLS § 57 lõiked 1 ja 22 ning lisa 1 viimase lause (1. jaanuarist kuni 23. märtsini 2011 kehtinud redaktsioonis) nendekoostoides olid vastuolus põhiseadusega osas, milles need nägid ette kohustetasuda tsiviilasjas hinna puhul üle 639 116 euro 48 senti apellatsioonkaebuselt riigilõivu 3 protsenti tsiviilasja hinnast, kuid mitte rohkem kui 131 955 eurot 82 senti.

Praeguses asjas puudub vajadus tunnistada põhiseadusegavastuolus olevad normid kehtetuks, sest alates 24. märtsist 2011 kehtibus riigilõivuseaduse lisa 1 viimase lause redaktsioon (RT I, 23.03.2011, 1).

Märt Rask, Peeter Jerofejev, Ott Järvesaar, Henn Jõks, Harri Salmann